

VILIJA RAGAIŠIENĖ

Lietuvių kalbos institutas

Mokslinių tyrimų kryptys: akcentologija, dialektologija,
etnolingvistika, leksikografija.

DOI: <https://doi.org/10.35321/all81-14>

Asta Leskauskaitė (sudarytoja)
**LEIPALINGIO APYLINKIŲ
TEKSTAI**

Vilnius: Lietuvių kalbos institutas,
2018, 230 p. + 1 garso diskas (CD)
ISBN 978-609-411-223-2

2018 m. Lietuvių kalbos institutas išleido Geolingvistikos centro vyriausiosios mokslo darbuotojos Astos Leskauskaitės dar vieną knygą – *Leipalingio apylinkių tekstus* – su garso įrašų kompaktine plokštele. Šis leidinys yra ketvirtasis patyrusios dialektologės parengtas tarmiinių tekstų šaltinis. A. Leskauskaitė pirmiausia išleido gimtosios šnektos šaltinį – *Kučiūnų krašto šnektos tekstus* (2006; 428 p.). Po trejų metų pasirodė moksliniu brandumu pasižymintis pietinėms pietų aukštaičių šnektoms skirtas leidinys – *Marcinkonių šnektos tekstai* (2009; 384 p.). Praėjus keleriems metams jos dėmesio vėl sulaukė pietvakarinis pietų aukštaičių arealas – išleisti *Seirijų šnektos tekstai* (2016; 296 p.) ir čia apžvelgiami *Leipalingio apylinkių tekstai* (2018; 230 p.).

Knygos ir kompaktinės plokštelės rengimą bei leidybą rėmė Valstybinė lietuvių kalbos komisija iš koordinuojamų Lietuvių bendrinės kalbos, tarmių ir kitų kalbos atmainų funkcionavimo ir kaitos tyrimų bei Valstybinės kalbos vartojimo, norminimo ir sklaidos programų lėšų. Leidinį recenzavo kompetentingi dialektologai, tarminių tekstų rengėjai prof. dr. Vytautas Kardelis ir doc. dr. Rūta Kazlauskaitė.

Leipalingio apylinkių tekstai yra pirmasis pietų aukštaičiams skirtas serijos *Tarmių tekstynas* leidinys, reprezentuojantis *Europos kalbų atlaso* (*Atlas linguarum Europae*) 435-ą ir *Lietuvių kalbos atlaso* 686-ą punktus. Šios knygos struktūra

iš esmės nesiskiria nuo bet kurio kito iki šiol išleisto minėtosios serijos leidinio struktūros¹. Kaip įprasta, knygą sudaro pratarmė (p. 7–8), įvadas (p. 9–60) ir šnektos tekstai (p. 61–194). Knygos pabaigoje dar įdėtas vietovardžių santrumpų sąrašas (p. 195). Po jo publikuojamas šaltinių sąvadas (p. 196), gana platus literatūros sąrašas (p. 196–204) ir solidi santrauka anglų kalba (p. 205–230). Prie knygos pridėta Evaldo Ožeraičio suprogramuota kompaktinė plokštelė, kurioje pateikiami knygoje publikuotų pasakojimų geros kokybės garso įrašai.

Pratarmėje trumpai apžvelgiami atlikti Leipalingio šnektos tyrimai ir turimi rašytiniai šaltiniai. Pastarųjų yra vos vienas kitas – keli nedidelės apimties rankraštiniai šnektos ypatybių aprašai su transkribuotais tekstais, tarminiuose leidiniuose paskelbti neilgi transkribuoti pasakojimai ir kt. Kaip matyti iš apžvalgos, Leipalingio šnektą iki šiol sulaukusi palyginti nedaug tyrėjų dėmesio (galima sakyti, kad daugiausia ja yra domėjęsi jaunieji mokslininkai ir studentai lituanistai). Taigi autorė pagrįstai teigia, kad parengtame „tekstų rinkinyje Léipalingio šnektą pristatoma plačiausiai“ (p. 8), nurodo, kad esama ne tik rašytinių, bet ir garsinių šaltinių, kurie saugomi Lietuvių kalbos instituto Geolingvistikos centro Tarmių archyve. Norėtusi šiek tiek išsamesnės informacijos apie šiuos šaltinius – kiek garso įrašų turima iš viso, kada jie įrašyti, pateikti pavienių šnektos tyrėjų ar surinkti organizuotose dialektologinėse ekspedicijose ir pan.

Įvadą, kuris laikytinas rimta mokslinė studija, sudaro keli stambesni ar smulkesni skyriai. Pirmajame skyriuje *Leipalingio ir jo apylinkių istorijos apžvalga* (p. 9–14) remiantis istoriniais šaltiniais gana išsamiai aptariama Leipalingio ir kaimyninių vietovių istorija nuo seniausiųjų laikų iki šiandienos. Nedideliame skyrelyje *Gyventojai XIX a. pabaigoje ir XXI a. pradžioje* pateikiami tyrimui svarbūs statistiniai duomenys apie Leipalingio ir aplinkinių kaimų gyventojus bei jų etninę sudėtį.

Moksliniu požiūriu ypač vertingi yra skyriai apie Leipalingio šnektos kalbines ypatybes – *Šnektos plotas ir skiriamosios ypatybės* (p. 16–20), *Garsynas* (p. 20–25), *Kirtis ir priegaidės* (p. 25–28), *Morfologija ir žodžių daryba* (p. 28–39), *Sintaksė* (p. 39–40), *Leksika* (p. 40–44) ir *Šnektos kaitos bruožai* (p. 44–46). Skyriuje *Šnektos plotas ir skiriamosios ypatybės* aptariant skiriamąsias Leipalingio šnektos ypatybes pasiremta svarbiausia mokslinė literatūra, teiginiai pagrįsti garsinių ir rašytinių šaltinių medžiaga. Tarminių tekstų rinkiniuose ne mažiau svarbu yra nurodyti tiriamojo ploto ribas. Iš pateikto žemėlapiu *Leipalingis ir jo apylinkės* neaišku, kurios gyvenamosios vietovės priskirtinos Leipalingio šnektai. Skyriuje *Garsynas* gana išsamiai aptarta šnektos balsinių fonemų sistema, dzūkavimas, kietųjų ir minkštųjų priebalsių vartojimas. Nenorėčiau sutikti

¹ Šios serijos leidiniuose atskirai nededamas aiškinamasis žodynelis. Informacija apie skolinius, retai vartojamus žodžius ir jų reikšmes teikiama išnašose.

tik su autorės teiginiu, kad leipalingiškiečiai kirčiuotus balsius [a], [e] taria trumpus daiktavardžių šauksmininke su atitrauktiniu kirčiu, pvz., *meŕgèla* ~ mergėle (p. 21). Šioje šnektoje, kaip ir visame pietų aukštaičių plote, deminutyvai su priesagomis *-elis*, *-elė* kirčiuojami dvejopai – tvirtagališkai arba kairiniu kirčio ženklu, pvz.: *dukrà.łē.* / *dukràlē.*, *su.nà.lis* / *su.nèlis* (plg.: Leskuskaitė 2006: 30; 2009: 47; 2016: 47)². Iš knygoje pateiktų tekstų matyti, kad tiriamosios šnektos atstovai, ypač vyriausiosios kartos pateikėjai, kirčiuotus balsius [a], [e] dažniausiai taria trumpus, pvz.: *su.nèlis*, *su.nèlɔ.*, *su.nèli*, *dukràlē*, *dukrèlai*, *dukràlē.s*, *vaikèlėi*, *brɔ.làli*. ir kt. (p. 79, 84–86, 99). Akivaizdu, kad šiuo atveju reikia kalbėti ne apie pavienių formų vartojimą ir kirčio atitraukimą, o apie gretiminės akcentinės paradigmos, kuri gali būti paveldėta iš seno, egzistavimą.

Skyriuje *Kirtis ir priegaidės* aptariama šnektos kirčiavimo sistema, kuri, anot A. Leskuskaitės, „beveik nesiskiria nuo kitų vakarinių pietų aukštaičių“ (p. 25). Šiame skyriuje daugiausia dėmesio skirta dviem akcentologijos reiškiniams aptarti: 1) vardažodžių ir jų formų variantiškumui bei polinkiu į oksitonezę, 2) daugiaskiemenių žodžių pagrindinio ir šalutinio kirčio atvejams. Iš kitų išskirtinas ir plačiau aptartinas teiginys apie moteriškosios giminės būdvardžius su priesaga *-oka*, tiriamojoje šnektoje kirčiuojamus pagal pirmąją ir trečiąją akcentines paradigmas, pvz.: *tuštóka* / *tuštókà*, *aukštóka* / *aukštókà* (p. 27)³. Tik Punsko ir Seinų šnektose šie vediniai dažniau nei kitur kirčiuojami dvejopai, pvz.: *gerókas*, *-à* (3) / *gerókas*, *-a* (1), *smarkókas*, *-à* (3) / *smarkókas*, *-a* (1) ir kt. (Ragaišienė 2015: 290; 2016: 167). Kitose pietų aukštaičių šnektose aptariamus būdvardžius linkstama kirčiuoti pagal vieną akcentinę paradigmą: pietiniame areale labiau paplitusios pirmosios kirčiuotės formos, pietvakarinėje ploto dalyje – kilnojamojo kirčiavimo atvejai (Leskuskaitė 2006: 54; 2009: 57; Ragaišienė 2015: 291). A. Leskuskaitės pateikti Leipalingio šnektos pavyzdžiai patvirtina du dalykus. Pirmas, priesagos *-okas*, *-a* būdvardžiams pietų aukštaičių šnektose būdingi skirtingi akcentuacijos polinkiai (plg. Ragaišienė 2015: 290–291). Antra, Leipalingio šnektą pagrįstai priskirta didžiausio akcentinio variantiškumo centru laikomam arealui (Ragaišienė 2010: 139; žr. 7 pav., įklija tarp 140–141 p.).

Bene išsamiausias įvado skyrius *Morfologija ir žodžių daryba* yra suskirstytas į dar smulkesnius poskyrius pagal kalbos dalis. Daugiausia dėmesio skirta daiktavardžiui ir veiksmažodžiui aptarti, apie kitas kalbos dalis – įvardžius,

² Tokio kirčiavimo atvejų gausu dvitomiame *Pietinių pietų aukštaičių šnektų žodyne* (Leskuskaitė, Ragaišienė 2016, 2019).

³ Neaišku, pagal kurią – pirmąją ir (ar) trečiąją – akcentinę paradigmą šnektoje kirčiuojamos šios priesagos vedinių vyriškosios giminės formos. Tekstų sudarytojai jų kirčiavimo polinkiu, ko gero, nepavyko nustatyti dėl medžiagos stokos.

prielinksnius ir jungtukus – duomenų pateikta mažiau. Tokį autorės sprendimą, ko gero, lėmė tai, kad „Léipalingio šnektos gramatinė sistema daugeliu ypatybių yra panaši į kaimyninių pietų aukštaičių šnektų“ (p. 28). Neaišku, kodėl iš viso nepateikta duomenų apie būdvardžius⁴. Vienu sakiniu pasakius, kad „Léipalingio šnektos būdvardžių linksniavimas niekuo nesiskiria nuo pietų aukštaičių sistemos, todėl čia neaptariamas“ (p. 35), reikėtų bent jau nurodyti svarbiausią lingvistinę literatūrą. Apie pietų aukštaičių būdvardžių linksniavimo sistemą, darybą ir įvairius vartosenos aspektus rašyta ne tik pačios A. Leskauskaitės, bet ir kitų kalbininkų (žr.: Zinkevičius 1966: 268, 272–273; Grumadienė 1994: 97–106; Mikulėnienė 1996: 150–151; Markevičienė 1999: 33; Lazauskaitė-Ragaišienė 2008: 94–104; Leskauskaitė 2006: 53; 2008: 31–43; 2009: 55–57; 2016: 69; Ragaišienė 2015: 274–308; 2016: 120–199 ir kt.). Atkreiptinas dėmesys į šio skyriaus pavadinimą – *Morfologija ir žodžių daryba*. Akivaizdu, kad jame turėtų būti kalbama ne tik apie svarbesnes ir ryškesnes morfologijos, bet ir žodžių darybos ypatybes. Tačiau čia nepateikta duomenų apie darybos polinkius ar išskirtinius atvejus (pavyzdžiui, išsamiai aprašytos daiktavardžių skaičiaus ir giminės kategorijos, tinkamai aptarta linksniavo sistema, bet nieko neužsiminta apie darybą). Vertingas autorės teiginys, kad Leipalingio šnektose retai vartojama dviskaita. Tekstuose rasta tik kelios vyriškosios giminės dviskaitos galininko formos, pvz.: *dù lū·dini.ku, litù, mēnešu, šimtù, rɔ zù* ir kt. (p. 90, 91–92, 105, 123, 170). Dažniausiai jos pavartojamos norint išryškinti daiktavardžio leksinę reikšmę ir kai jis turi požymį *pirmasis paminėjimas + Pp* (p. 29).

Skyriuje *Sintaksė* aptartos Leipalingyje ir jo apylinkėse vartojamos senos prielinksninės konstrukcijos, pateikta nemažai teiginius iliustruojančių vartosenos pavyzdžių. Šiame leidinyje aprašytos sintaksinės konstrukcijos minimos ir leidiniuose *Kučiūnų krašto šnektos tekstai* ir *Seirijų šnektos tekstai* (Leskauskaitė 2006: 63–65; 2016: 77–79). Tai rodo, kad pietvakariniame pietų aukštaičių areale senos sintaksinės konstrukcijos yra gana gerai išlaikytos.

Daug vertingos ir įdomios medžiagos skaitytojas ras skyriuje *Leksika*. Jame pateikti iš įvairiausių šaltinių – garso įrašų, rankraščių ir žodynų – surinkti tiriamosios šnektos atstovų vartojami žodžiai ir jų leksinės reikšmės. Iš gana ilgo šių žodžių sąrašo Rudaminos šnektose (Lazdijų r.) teko girdėti vyriausiosios kartos atstovus vartojant tik veiksmažodį *mataškóti* ‘painioti’, pvz.: *nemataškók sù·lu*. | *sumazgí·si; vaĩ.kas ka(p)·pašútis mataškójes pɔ. kójom*, ir daiktavardį *nedalánga* ‘nevykėlis’, pvz.: *ir bú·k tu má·n tɔ.kiš nedalá.nga*. Kai kurie žodžiai ar jų leksinės reikšmės papildė *Lietuvių kalbos žodyną* naujais duomenimis, pvz.:

⁴ Glaustai būdvardžiai yra aprašyti ir leidinyje *Seirijų šnektos tekstai* (Leskauskaitė 2016: 69; plg. dar Ragaišienė 2017: 290).

gūdumėinia ‘gūduma’, *krakamūlis* ‘kleckas’⁵, *nedalānga* ‘nevykėlis’ ir kt. Be šių atvejų, nurodyta daug leksikos pavyzdžių, vartojamų ne tik tiriamajoje šnektose, bet ir kitose pietų aukštaičių ir vakarų aukštaičių kauniškių gyvenamosiose vietovėse. Vieni jų užrašyti didesniame plote, kiti paliudyti vos dviejų ar trijų šnektų. Dalis autorės nurodytų žodžių neabejotinai traukiasi iš aktyviosios var-tosenos, pvz.: *núogožos* ‘kas lieka koštuvyje’, *maišė* ‘vasarojaus (miežių, avių ir vikių) mišinys’ ir kt.⁶ Dauguma pietvakarinėje ir pietinėje pietų aukštaičių ploto dalyje gyvenančių dzūkų yra negirdėję kai kurių autorės užrašytų žodžių arba nežino jų reikšmių, pvz.: *gaigalas* ‘kliuksėjimas, gurgždėjimas arklio viduriuose bėgant’, *maištriūs* ‘sumišimas’, *pauplūs* ‘spuogas’, *telemėkas* ‘menkas gyvulys’ ir kt. Tad A. Leskauskaitės pateikti žodžiai ir jų reikšmės atkreips skaitytojų akis į retai vartojamus ar primirštus žodžius bei jų reikšmes.

Skyriuje *Šnektos kaitos bruožai* aptarta Leipalingio šnektos kaita ir jos priežastys, skirtingų kartų šnektos atstovų kalbos ypatybės ir pokyčiai, tarminės nuostatos. Iš atlikto tyrimo matyti, kad Leipalingio apylinkėse kalbama pusiau tarminė kalba. Pietų aukštaičiams būdingos tradicinės fonetinės ypatybės vartojamos jau nebesistemiskai. Kinta ir kiti kalbos lygmenys – morfologija, žodžių daryba, sintaksė. Tačiau jų pokyčių esama palyginti nedaug ir jie sunkiau pastebimi nei ryškiųjų fonetinių ypatybių – dzūkavimo ar balsių [a], [e] siaurimo – vengimas.

Plačiau aptartina daugiausia autorės darbo ir mokslinės kompetencijos pareikalavusi didžiausia knygos dalis – *Tekstai* (p. 61–194). Tematikos ir kalbinių ypatybių požiūriu šiame leidinyje, kaip ir kituose A. Leskauskaitės sudarytuose tarminiuose šaltiniuose, publikuojami tekstai yra tinkamai parinkti ir nepriekaištingai sutranskribuoti. Knygoje pateikti trijų kartų atstovų pasakojimai iš skirtingų gyvenamųjų vietovių – Neliubonių, Mikalinos, Tautėnų, Veršių, Ricielių kaimų ir Leipalingio miestelio – labai gerai pristato XX a. pab.–XXI a. pr. Leipalingio šnektą. Juose „atsispindi šio įdomaus Dzūkijos kampelio istorija, buitis, pasaulėvoka, papročiai ir tradicijos, kasdieniai darbai, šventės, šeimos, giminės, kaimynų ir bičiulių santykiai, įvairių gyvenimo tarpasnių prisiminimai, reali sinchroninė šnektos situacija“ (p. 8). Tekstų pateikėjai yra sąmojingi ir išmintingi, į pasaulį žvelgia filosofiškai ir optimistiškai, drąsiai pasitinka bet kokias negandas, pvz.: *laimínga(s) žmɔ.gùs | katrìz gá.li dí-rpt; vìska(s) sutvařkít ir | gi.vé.ñ(t) tai_ñerà taip leñ.gva; gi.vá.m duobēs ñerà | turì gi.vá.ñc; beñ.dras*

⁵ Rudaminos šnektose užrašytas daiktavardis *krakamūliai* ‘skanėstas, gardumynas’ (LKŽe). Šio žodžio neteko girdėti vartojant tiesiogine reikšme. Žodžių junginys *užsimanyti krakamulių* dažniausiai reiškia ‘norėti nežinia ko, norėti ypatingų dalykų’.

⁶ Šiais žodžiais dažniausiai įvardijamos išnykusios arba nykstančios realijos.

arklīs vīsada līesas ir kt. (p. 66, 109, 107, 118)⁷. Tad skirtingų kartų atstovų pasakojimai įvairiomis temomis yra tikras lobis ne tik leksikos, morfologijos ar sintaksės, bet ir tarmių bei bendrinės kalbos, kalbų sąveikos tyrėjams. Profesionaliai atrinkta ir tinkamai pateikta medžiaga leidžia mokslininkams įvertinti įvairių kalbos lygmenų raidą ir pokyčius.

Pirmiausia tarminiai tekstai atsako į daug diskusijų XX a. antrojoje pusėje kėlusį klausimą dėl ilgųjų balsių [i], [u], [e], [ɔ] ir poliftongų [ie], [uo] priegaidžių skyrimo pietvakarinėse pietų aukštaičių šnektose⁸. Iš jų matyti, kad daugeliu atvejų tvirtapradė ir tvirtagalė priegaidės pateikėjų tariamos aiškiai. Kaip nurodė tekstų rengėja, sunkiausia priegaidę nustatyti tada, kai „dėl krintančios intonacijos, ypač žodžio gale, minėti garsai tariami trumpesni“ (p. 28). Šiais atvejais žymima vidurinė priegaidė, pvz.: *pilnó.s, vɔ.keti.s* ir kt. (p. 67, 104). Pagrįstai vidurinė priegaidė nurodoma ir kilnojamojo kirčiavimo žodžių, apibendrinusių kirtį kamienne, formose, kurių atsiradimas sietinas su dviejų kirčiavimo tipų – pastovaus ir kilnojamojo – formavimusi, pvz.: *anú.kus, mašinėlas, mɔ.ki.kla(s), plitaz, kɔpústus, vari.kla, kni.ga* ir kt. (p. 67, 75, 111, 143, 174, 181, 193). Taigi A. Leskauskaitės publikuoti pietvakarinio arealo – Kučiūnų, Seirijų ir Leipalingio – šnektų tekstai kaip ir turėtų padėti tašką diskusijoje dėl priegaidžių (ne)skyrimo.

Tekstai patvirtina, kad pietvakarinėms pietų aukštaičių šnektoms būdingas polinkis į akcentinį variantiškumą. Leipalingio apylinkėse gausu įvairiai kirčiuojamų linksniuojamųjų žodžių ir jų formų, pvz.: *dróbu. / drɔ.bès, lá.iškás / lai.šku., laiškùs, mɔ.ki.tɔ.jo / mɔ.ki.tɔ.jei, nãudà / ná.uda, rãudóni / rãudɔ.nũ, du sú.nus / tri(s)_su.nùs, šim.tai / šimtai* ir kt. (p. 64, 72, 84, 97, 99, 105, 115, 119, 129, 141, 147, 166, 174, 176, 180). Čia, kaip ir kitose pietvakarinių pietų aukštaičių šnektose, dvejopai kirčiuojamos formos pateikėjo gali būti vartojamos pramaišui, pvz.: *lė.ŋkai / leŋkai, lė.ŋku. / leŋkù., mɔ.ki.klà / mɔ.ki.kla, pribuvė.jè / pribuvėje, val.dini.ka(s), val.dini.ku., val.dini.kais / valdini.kas, vɔ.kėčėi. / vókečėi* ir kt. (p. 67, 106, 115, 127, 177, 184; plg. Leskauskaitė 2006). Tačiau tokie atvejai nėra dažni, t. y. žodžius linkstama kirčiuoti pagal vieną akcentinę paradigmą. Pavyzdžiui, priesagos *-ėjas, -a* vedinių linkstama apibendrinti kilnojamoją kirtį, pvz.: *áude.jè, šɔ.kė.jè, pardavė.jšs, pribuvė.jè, veŋpe.jè, veŋpe.jšs* ir kt. (p. 73, 127, 163, 175). Priesagos *-ykla* daiktavardžių labiau paplitusios pastovaus kirčiavimo formos, pvz.: *gami.kla, mɔ.ki.kla, vari.kla* ir kt. (p. 67, 110–111)⁹.

⁷ Leipalingio šnektos atstovų charakterio ir būdo ypatybės nesiskiria nuo pietinių pietų aukštaičių areale gyvenančio žmogaus vidinio pasaulio ypatybių (Ragaišienė 2019: 51–67).

⁸ Plačiau žr.: Leskauskaitė 2004: 180–194; Ragaišienė 2010: 20–23 ir ten min. lit.

⁹ Priesagų *-ėjas, -a* ir *-ykla* gretiminiai variantai pateikėjų vartojami rečiau, pvz.: *kepėje, lė.udiez gi.nėjei, bùuɔ. šuvėjei, gani.klà* ir kt. (p. 114, 130, 142, 171).

Leipalingio šnektos kirčiavimo sistema yra gana sudėtinga. Ne visada yra aišku, įvairuoja tik paskirų formų kirčiavimas ar susidariusi visa gretiminė akcentinė paradigma, retai pasitaikantys atvejai yra paveldėti iš seno ar atsiradę naujai analogijos būdu. A. Leskauskaitė daugeliu atvejų ne tik nustatė tokių formų priegaidę, bet ir išnašose tinkamai pakomentavo retesnius akcentuacijos atvejus. Tekstuose pasitaiko tik vienas kitas abejotinas priegaidės – akūto ar cirkumfleksio – nurodymo žodžio kamiene atvejis, pvz.: *mõkslõ* (plg.: *mõkslas*, *mõkslais*), *rikuote.ñ*, *síki*. (greta *sĩki*.), *vienúole.s* (greta *vienuõle.s*), *puřvõnu*. (greta *puřvõnu*.), *žĩdai* (greta *žĩdas*, *žĩdai*, *žĩdu*.) ir kt. (p. 62, 68, 108, 109, 113, 116, 122, 123, 193).

Skaitant tekstus į akis krenta dar vienas dalykas – šnektos atstovų labai vaizdinga ir išraiškinga kalba. Tekstuose gausu deminutyvų, palyginimų, frazeologizmų, vaizdingųjų veiksmažodžių ir kt. Vaizdingoji leksika ne tik suteikia pasakojimams gyvumo ir skambumo, bet ir atskleidžia ją vartojančios bendruomenės pasaulėvaizdį ir jo raišką (plačiau žr. Ragaišienė 2017a: 129). Šiam leksikos sluoksniui būdingas ekspresyvumas, emociingumas, dinamiškumas ir vertinamasis aspektas (pasigėrėjimas, pasididžiavimas, niekinimas, menkinimas ir pan.).

Leipalingio šnektoje ypač dažnai vartojami deminutyvai – su priesagomis sudaryti žodžiai, turintys mažiškinę maloninę reikšmę. Tekstuose vyrauja daiktavardžių deminutyvai, kurie dažniausiai sudaromi su priesagomis *-elis*, *-elė*, *-(i)ukas*, *-(i)ukė*, *-ulis*, *-ulė* (plg. Leskauskaitė 2006: 51), pvz.: *dukrãlẽ.*, *tẽ.velũs*, *upãliš*, *upãlẽ.*, *vařgeliš*, *sãnẽ.lẽ.*; *arklũkai*, *kamarũkẽ.*, *kambarũkañ*, *kelnukẽs*, *paršũkai*, *pečũkas*, *tẽlũkas*, *trõbũkẽ.*, *viedrũkan*; *mõ.tũlẽ.*, *sasũlẽ.*, *tetũlẽ.*, *tẽ.vũlis*, *tẽ.vũlõ*. ir kt. (p. 63, 66, 70–72, 76, 79, 82, 85, 149, 151, 157)¹⁰. Iš retesnių maloninių mažiškinų daiktavardžių priesagų minėtinos *-aitis*, *-aitė*, *-ėlis*, *-ėlė*, *-ytis*, *-ytė* ir *-utis*, *-utė*, pvz.: *mergã.itẽ*, *kamarãitẽ.*; *beķ.nẽli*., *vakarẽlẽi*, *vařtẽlũ.*; *gẽ.lĩtẽ.m*, *mamĩtẽ.*; *bõ.bũtẽ.*, *puzbõņkũci*., *sãulũtẽ.*, *snukũti*. ir kt. (p. 63, 73, 76, 79, 85, 89, 91, 95, 103, 151). Leipalingio šnektoje, kaip ir visame pietvakariename pietų aukštaičių areale, vedinių gausumu išsiskiria priesagos *-ukas*, *-ukė* daiktavardžiai (plg. Ragaišienė 2017a: 130). Šios priesagos vediniai sudaro daugiau kaip pusę tekstuose rastų mažiškinų žodžių. Daiktavardžių darybos sistemoje gali funkcionuoti du (rečiau – keli) deminutyvai, turintys tą pačią leksinę ir semantinę reikšmę, tačiau skirtingas priesagas, pvz.: *sesũtẽ*. / *sasũlẽ.*, *tẽ.vũlis* / *tẽ.vũkas* / *tẽ.vẽlis*, *vartukũs* / *vařtẽlũs* ir kt. (p. 71–73, 95, 122–124).

¹⁰ Su šia priesaga daromi ir mažiškiniai būdvardžiai, pvz.: *ku.dũkẽ.*, *meņkũtẽ.*, *mažũkai*, *mažũlis* ir kt. (p. 69, 100, 155).

Leipalingio apylinkių tekstai išsiskiria frazeologizmu gausa¹¹. Jie savo reikšme dažniausiai sutampa su vieno žodžio reikšme ir vaizdingai nusako to atskiro žodžio reikšmę, rodo emocijų ir veiksmy intensyvumą, pvz.: *ai.k_tu žá.mę.z guñ.be* (žemės gumbas ‘mažvaikis’); *vis.ó.k.ó.(m) mad.õ.m* ‘visaip’; *sub.ú.m.ba p.ó.n.õ.su* (po nosimi) ‘negarsiai, neaiškiai’; *i.áu.cik akis iš.õ.verci* ‘įžūliai, akiplėšiškai (elgiesi)’; *zlá.šcin invarai* ‘supykdai’; *bai.ktas krūkis* ‘ir baigta’; *bais.uz dá.iktas, bais.uz dá.ikte* ‘labai labai daug, labai didelis’; *už.galv.õs ti.sus.ẽ.mi.* ‘susikrimtę, susirūpinę’ ir kt. (p. 66, 80, 81, 86, 173, 174). Autorė frazeologizmu reikšmes išnašose aiškina nenuosekliai. Regis, linkstama nurodyti rečiau vartojamų ir frazeologizmų su skoliniais reikšmes.

Požiūris į sakomą dalyką, jo vertinimas pasakojimuose gali būti reiškiamas palyginimais. Ši stilistinė priemonė vartojama vienam daiktui ar reiškiniui sugretinti ar palyginti su kitu, norint išskirti, pabrėžti, išryškinti ar patikslinti kurią nors ypatybę, bruožą, veiksmy ar būseną, pvz.: *kat.peñk.õs m.ẽ.na.s.õs i.ka(p) pagali.õs gul.ẽ.j.õ; plac.ù ka(p).pe.õ.õ.õ.õ.kt.ẽ.s sub.õni; žanda.ĩ. d.ẽ.ga kap.ugn.õs* ir kt. (p. 101, 165, 167). Vieni palyginimai yra situaciniai, kuriami pasakotojų kalbos sraute, kiti – pastovūs, tradiciniai, vartojami kaip nusistovėjusios įprastinės kalbos priemonės (Ragaišienė 2017a: 140).

Ne mažiau nei frazeologizmai ar palyginimai pasakojimui gyvumo ir įtaigumo suteikia vaizdingieji veiksmožodžiai. Jie tiesiogiai susiję su išorinio pasaulio vertinimu ir (arba) pasakotojo pastangomis vaizdingiau, raiškiau nusakyti vyksantį veiksmy ar išreikšti savo mintis, pvz.: *nugrab.õž.õ.ta* ‘nukrapštyta, nukasta paviršiumi’, *plá.ška* ‘garsiai skamba, aidai’, *iñ.š.ve.õ.ca* ‘přilupa, primuša’, *prip.lá.ũ.š.kin.áu* ‘přišnekėjau’, *s.õslupa* ‘susimuša’ ir kt. (p. 65, 75, 80, 93, 146). Veiksmy staigumui ir intensyvumui nusakyti vartojami ištiktukai, pvz.: *br.ú.kšt, pl.ẽ.ukš.õ, pá.ukš.õ, p.ú.kš.õ, ú.š.õ* ir kt. (p. 67, 83, 93, 100)¹².

Tekstuose pasitaiko ir vienas kitas keiksmažodis. Jais reiškiamos neigiamos emocijos, nepasitenkinimas įvykiais ar veiksmais, linkima ko nors bloga, pikta, pvz.: *kat.j.õs ab.õdu iř.perk.ũ.na(s) š.ve.õ.tas užd.áu.štu.;* *õ.ju.(s) sak.áu k.õ.l.ẽr.õ.s; ai.na.jie.j kib.õnim.á.f* ir kt. (p. 83, 173, 177).

Dar atkreiptinas dėmesys į tarminių tekstų komentarus. Išnašose komentuojamos retesnės fonetinės, morfologinės ir kitokios ypatybės, nereguliarūs kalbos reiškiniai, nurodomi skoliniai, paaiškinamos retesnės žodžių reikšmės ir pan. Dauguma dalykų pakomentuota moksliniu požiūriu nepriekaištingai, t. y. labai aiškiai, tiksliai ir glaustai.

¹¹ Jei palygintume vaizdingąją leksiką su gėlių puokšte ar žydinčia pieva, tai pačios puošniausios ir gražiausios gėlės būtų frazeologizmai (Lipskienė 2008: 5).

¹² Recenzuojamose tekstuose jų rasta palyginti nedaug. Gerokai dažniau ištiktukai ir jaustukai vartojami Kučiūnų, Rudaminos, Punsko ir kt. pietvakarinėse pietų aukštaičių šnektose.

Baigiant recenziją norėtuši pasidžiaugti leidinio meniniu apipavidalinimu – dailininko Roko Gelažiaus, maketuotojos Rasos Labutienės ir Astos Leskauskaitės darbu. Ypač vertingos leidinyje pateiktos Leipalingio apylinkes pristatančios archyvinės ir tekstų sudarytojos nuotraukos.

Recenzijoje nurodyti kai kurie netikslumai ar nenuoseklumai nė kiek nesumenkina A. Leskauskaitės profesionaliai atlikto darbo ir leidinio *Leipalingio apylinkių tekstai* mokslinės vertės. Atidus knygos perskaitymas ir jos aptarimas tik rodo, kad patyrusių dialektologų parengti tarminiai šaltiniai yra reikalingi ir svarbūs ne tik šiandienos, bet ir ateities tarmėtyrai.

Nors tarminiai šaltiniai nėra laikomi vertinga moksline produkcija, Kolegei linkiu parengti dar ne vienos šnektos tekstus, nes turi *atlikt val̃.dini.ka(s) sąv. pá.reigas | š žm̃gù(s) sąv. pá.reigas* (p. 106).

LITERATŪRA

Grumadienė Laima 1994: Keletas naujesnių Punsko šnektos linksniaavimo ir kirčiavimo ypatybių. – *Lietuvių kalbotyros klausimai* 34, 97–106.

Lazauskaitė-Ragaišienė Vilija 2008: Priesagos *-inis, -ė* būdvardžiai pietinių pietų aukštaičių šnektose. – *Žmogus ir žodis* 10(1), 94–104.

Leskauskaitė Asta 2004: *Pietų aukštaičių vokalizmo ir prozodijos bruožai*. Vilnius: Lietuvių kalbos institutas.

Leskauskaitė Asta 2006: *Kučiūnų krašto šnektos tekstai*. Vilnius: Lietuvių kalbos institutas.

Leskauskaitė Asta 2008: Daugiaskiemenių būdvardžių daryba pietinėse pietų aukštaičių šnektose. – *Litunistica* 54 4(76), 31–43.

Leskauskaitė Asta 2009: Šnektos plotas ir svarbiausios ypatybės. – *Marcinkonių šnektos tekstai*. Vilnius: Lietuvių kalbos institutas, 29–76.

Leskauskaitė Asta 2016: Šnektos plotas ir svarbiausios ypatybės. – *Seirijų šnektos tekstai*. Vilnius: Lietuvių kalbos institutas, 45–88.

Leskauskaitė Asta, Ragaišienė Vilija 2016: *Pietinių pietų aukštaičių šnektų žodynas (A–M) I*. Vilnius: Lietuvių kalbos institutas.

Leskauskaitė Asta, Ragaišienė Vilija 2019: *Pietinių pietų aukštaičių šnektų žodynas (N–Ž) II*. Vilnius: Lietuvių kalbos institutas.

Lipskienė Jonina 2008: *Vaizdingieji lietuvių kalbos posakiai*. Vilnius: Lietuvių kalbos institutas.

LKŽe – *Lietuvių kalbos žodynas I–XX*, 1941–2002, elektroninis variantas; red. kolegija: Gertrūda Naktinienė (vyr. redaktorė), Jonas Paulauskas, Ritutė Petrokienė, Vytautas Vitkauskas, Jolanta Zabarskaitė. Vilnius: Lietuvių kalbos institutas, 2005; atnaujinta versija, 2008. Prieiga internete: www.lkz.lt.

Markevičienė Žaneta 1999: *Aukštaičių tarmių tekstai 1*. Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla.

Mikulėnienė Danguolė 1996: Dėl linksniuojamųjų žodžių kirčiavimo variantų pietinėse aukštaičių tarmėse. – *Lietuvių kalbotyros klausimai* 36, 148–155.

Ragaišienė Vilija 2010: *Linksniuojamųjų žodžių kirčiavimo variantai pietų aukštaičių ir rytų aukštaičių vilniškių tarmėse*. Daktaro disertacija. Vilnius: Lietuvių kalbos institutas.

Ragaišienė Vilija 2015: Būdvardžių kirčiavimo polinkiai Punsko šnekte. – *Leksikografija ir leksikologija* 5. Vilnius: Lietuvių kalbos institutas, 274–308.

Ragaišienė Vilija 2016: Akcentuacijos sistema ir jos pokyčiai. – *Lietuvių tarmių kaita XXI a. pradžioje: Lenkijos lietuvių šnektos*. Vilnius: Lietuvių kalbos institutas, 120–204.

Ragaišienė Vilija 2017: Seirijų šnektos tekstai. Sud. Asta Leskauskaitė. Recenzija. – *Acta Linguistica Lithuanica* 66, 288–295.

Ragaišienė Vilija 2017a: Vaizdingoji Punsko ir Seinų šnektų leksika. – *Terra Jatwezenorum* 9, 128–143.

Ragaišienė Vilija 2019: Žmogaus paveikslas „Pietinių pietų aukštaičių šnektų žodyne“. – *Terra Jatwezenorum* 10, 51–67.

Zinkevičius Zigmąs 1966: *Lietuvių kalbos dialektologija*. Vilnius: Mintis.

Įteikta 2019 m. lapkričio 26 d.

VILIJA RAGAIŠIENĖ

Lietuvių kalbos institutas

Petro Vileišio g. 5, LT-10308 Vilnius, Lietuva

vilija.ragaisiene@gmail.com